

Box 27215, 102 53 Stockholm
Besök: Borgvägen 1–5 Tel: [08 519 264 00](tel:0851926400)
kulturradet@kulturradet.se www.kulturradet.se

KUR [KUR nr]

Sid 1 (6)

Läsfrämjande i den nationella biblioteksstrategin – synpunkter från Kulturrådet april 2017

”Läsning är en grundforskning i konsten att vara människa, och utan motstånd och nya perspektiv från orden och litteraturen blir det svårt att navigera i en komplex värld.” (Katti Hoflin, ordförande i Läsdelegationen i DN 7 april 2017)

Det är längesedan barn uppmanades att gå ut och göra något vettigt istället för att hänga med näsan i en bok. Läsning har blivit ett samhällsintresse och larmen om ungdomars sjunkande läsförståelse diskuteras inte bara i skolan eller på biblioteket. Många reagerar och agerar; lärare, bibliotekarier, bokbransch, föräldrar och politiker.

De nationella insatserna har förstärkts successivt. Med litteraturpropositionen *Läsa för livet* år 2013 fick Sverige nationella mål för litteratur- och läsfrämjande, avsedda att ge riktning åt statens samlade insatser, med spännvidd över flera politikområden. Litteraturutredningen, som ligger till grund för propositionen, beskriver biblioteken som den enskilt viktigaste aktören utanför skolan för att främja läsning. Läsklyftan måste tas på allvar. Det öppna, demokratiska samhället bygger på att alla kan delta i samhällslivet. Att inte vara en läsare, att ha svårigheter att ta del av fördjupad nyhetsrapportering, samhällsinformation, facklitteratur och skönlitteratur stänger ute.

Den nationella biblioteksstrategin kan ha avgörande betydelse för utvecklingen. För att citera målen: ”Alla i Sverige ska, oavsett bakgrund och med utgångspunkt i vars och ens särskilda förutsättningar, ges möjlighet att utveckla en god läsförmåga och ha tillgång till litteratur av hög kvalitet.”

Den avgörande frågan är hur detta ska gå till. Är vi ens i närheten av att uppfylla det målet idag?

Fokus på skolan i nationella satsningar på läsning

Skolverkets satsning på kompetensutveckling för lärare, Läslyftet, har permanentas och utvidgas nu till förskolan. 2017 har Skolverket 148 miljoner kronor för satsningen. Regeringen har också tillsatt en läsdelegation som ska ”samla alla aktörer – skola, kultur och föreningsliv, t.ex. idrotten – runt insatser för läsning i och utanför skolan.” Delegationen ska bland annat lämna förslag på hur läsning kan främjas med utgångspunkt i skolans styrdokument och de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande, ”inom oförändrade kostnadsramar för den statliga kultur- och utbildningspolitiken”. Läsdelegationens uppdrag rör barn och unga, men för att uppfylla de nationella målen för läsfrämjande är verksamhet för vuxna helt

nödvändig. Hur kan den nationella biblioteksstrategin fånga upp och komplettera läsdelegationens förslag?

Kulturrådets stöd till läsfrämjande insatser som initierades på 1990-talet har under 2010-talet nästan fördubblats, Kulturrådet har fått möjlighet att initiera verksamhet och arbetar sedan 2015 enligt uppdrag från regeringen efter ett handlingsprogram för läsfrämjande. Enligt regleringsbrev för 2017 ska 25 miljoner kronor användas för att genomföra handlingsprogrammet, inklusive den utvidgade satsningen på Bokstart. Kulturrådets läsfrämjande medel gäller både verksamhet för barn och vuxna, men stöd till kompetensutveckling ingår inte. Någon motsvarighet på biblioteken till skolans läslyft har vi ännu inte sett.

Fler böcker – men blir läsarna fler?

Barnboksutgivningen har fördubblats sedan år 2000 visar den senaste bokprovningen från Svenska barnboksinstitutet och försäljningen av barn och ungdomslitteratur går ensam emot trenden genom ökad försäljning med 1,6 procent. Den ökade tillgången till litteratur i digitala format borde göra läsning lättillgänglig för de flesta. 2014 hade 95 procent av Sveriges 13-16-åringar en egen smart mobil, med folkbibliotekets e-böcker några knapptryck bort. MTM:s lättanvända Legimusapp bidrar stort till att göra litteraturen tillgänglig och utvecklingsprojekt som Bibblix utvecklar det digitala läsfrämjandet och tilltalet till de yngre läsarna.

Men tillgång till litteratur är inte tillräckligt för att nå fram till nya läsare. Det krävs aktiviteter för att öppna vägar till litteraturen. Uppdraget till biblioteken uttrycks i bibliotekslagens ändamålsparagraf – ”att främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla.” Ordet *finnas* bör ha betydelse – det är skillnad mellan att *vara* tillgänglig och att *finnas* – det uttrycker en starkare intention om närhet till den enskilde. Hur den förverkligas bör bygga på analys av behov och resurser – ett hus, en uppsökande verksamhet, digitalt? Medvetet används inte begreppet medborgare i bibliotekslagen, för att förtydliga att biblioteken vänder sig till alla, inte bara svenska medborgare.

I uppdraget till Kungliga biblioteket skriver regeringen att:

Ett av problemen med nuvarande litterära, kulturella och mediala konsumtionsmönster är den bristande jämlikheten avseende tillgänglighet till medier och kultur. Regeringens ambition är att motverka skillnader i fråga om såväl tillgänglighet som utbud. (---) Genom att aktivt verka för att öka tillgängligheten till litteratur och andra medier i grupper som i lägre utsträckning tar del av dessa har biblioteken en viktig demokratifrämjande roll.

Anledningarna till att någon inte läser är många och komplexa. Missad inläring under de första levnadsåren och under skoltiden, uppväxtmiljö, att först behöva tillägna sig ett nytt språk, att vilja återerövra sina föräldrars språk men inte ha tillgång till litteratur på det språket, eventuella funktionsnedsättningar. En viktig insikt i det läsfrämjande arbetet är att den som börjar som icke-läsare utvecklas med tiden. Ingen människa är identisk med en målgrupp. Läsfrämjande måste bygga på kunskap och växa i dialog med den som vill utveckla sin läsning. Här behövs biblioteken och en nationell strategi för läsfrämjande på bibliotek.

I Kulturrådets delrapport till regeringen 2014 inför handlingsprogrammet för läsfrämjande tog vi upp att det finns stora behov av kompetensutveckling på folkbiblioteken för att fullt ut kunna genomföra det läsfrämjande uppdraget. Kompetensutvecklingssatsningen inom skolan har ingen motsvarighet för biblioteken. Nina Frid, bibliotekarie, författare och handläggare på Kulturrådet, skriver i *Läsa, läka, leva! Om läsfrämjande och biblioterapi*, BTJ förlag 2016, att

biblioteken behöver reflektera över sitt uppdrag och skaffa sig ny kunskap för att nå nya grupper av användare och stärka deras läsaridentitet:

”Här behövs andra vägar att locka till läsning och nya metoder att göra biblioteket tillgängligt för fler! Vi behöver nya bilder, debatten måste vidgas med fler aktörer och alternativa föreställningar om vad biblioteket är och kan vara, bilder av olika läsarpraktiker, av biblioteket som en demokratisk mötesplats och de medskapande biblioteksanvändarna måste lyftas fram för att biblioteket ska anses vara relevant också i framtiden, för olika typer av användare.” (s. 29 f)

Uppdrag och engagerade chefer nyckel till framgång

Som i allt utvecklingsarbete är engagemang hos chefer och uppdragsgivare avgörande för att den läsfrämjande verksamheten ska få tillräckliga resurser och möjlighet att bli långsiktig. Samverkan med andra professioner och organisationer ger ökad kunskap och möjlighet att nå ut.

Från Kulturrådet följer vi de projekt som beviljas stöd till läsfrämjande insatser. Ett aktuellt exempel är *Letterbox Club Sverige*, ett projekt som syftar till att höja läsförmåga och inläring hos familjehemsplacerade barn, bland annat genom bokpaket. Projektet genomfördes i samarbete med regionbibliotek Jönköping och FoRum, ett utvecklingspartnerskap inom socialtjänsten inom Region Jönköpings län.

Exemplet visar på flera av läsfrämjandets utmaningar och möjligheter: värdet av samarbete mellan professioner, nödvändigheten av tät dialog med målgruppen för att lyckas, och alla de praktiska och resursmässiga utmaningar som uppstår när olika verksamheter ska samarbeta.

Ett annat exempel är samarbetet mellan bibliotek och barnhälsovården i Sverige, som har följts upp i två rapporter: *Dags att höja ribban*, Kerstin Rydsjö, Regionbibliotek Halland, 2012 och *Samarbete mellan folkbibliotek och barnhälsovård i Sverige*, Anna Hampson Lundh och Katarina Michnik, Regionbibliotek Halland 2014. I den senare rapporten betonas att det krävs stöd från kommunala bibliotekschefer och förankring hos kommunala och landstingskommunala politiker för att skapa långsiktiga strukturer för samarbete. Kulturrådets satsning på Bokstart bygger till stor del på nulägesbeskrivningen och slutsatserna i dessa rapporter. Bokstart innehåller bidragsmedel, samordning, kunskapsuppbyggnad och breda kommunikationsinsatser och byggs upp i tät dialog med fem pågående pilotprojekt och med experter från bibliotek och barnhälsovård.

Men om Bokstart, Letterbox club och andra satsningar ska kunna bli långsiktiga krävs ett ökat engagemang på alla samhällsnivåer, samverkan över politikområden och politiskt förankrade, långsiktiga uppdrag både på kommunal, regional och nationell nivå. En nationell strategi helt enkelt.

Med särskilt ansvar för de nationella minoriteterna

En av de målgrupper som tydligt lyfts i bibliotekslagen är det samiska folket och övriga nationella minoriteter. Sverige har åtagit sig att följa Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och minoriteternas rättigheter beskrivs i flera lagar och i uppdrag till myndigheter. De få studier som finns om hur biblioteken uppfyller sitt uppdrag för de nationella minoriteterna visar att det finns brister. Desto viktigare att förslag som leder framåt finns med i den nationella strategin.

Kulturrådet fördelar särskilda medel till nationella minoriteters kulturverksamhet i form av projekt- och verksamhetsstöd, t.ex. till biblioteksverksamhet. Vi fördelar även särskilda medel till nationella minoriteters litteratur och tidskrifter. Vid det senaste årliga samrådet med företrädare för nationella minoritetsorganisationer, hösten 2016, fick Kulturrådet synpunkter angående bibliotekens verksamhet och mediebestånd. Bibliotekslagen är tydlig, men följs inte i praktiken, bibliotekspersonalen behöver ökad kunskap om minoritetsfrågor och det ofta saknas

dialog med minoritetsgrupperna. ”Det räcker inte att uppmärksamma frågorna en gång om året”, påpekade en av minoritetsföreträdarna.

Den 3-7 april besökte Europarådets övervakningskommitté Sverige för att följa upp hur Sverige efterlever ramkonventionen. Kommittén efterfrågade bland annat information om hur Sverige har implementerat bibliotekslagen vad gäller nationella minoriteters tillgång till litteratur och andra medier på minoritetsspråken och betonade att en viktig uppgift är att medvetandegöra majoritetsbefolkningen när det gäller nationella minoriteter

2010 gav Svensk biblioteksförning ut rapporten *Biblioteken och de nationella minoriteterna : hur svenska folkbibliotek arbetar för romer, judar, tornedalingar, samer och sverigefinnar*, skriven av Joacim Hansson m.fl. Rapporten bygger på enkätsvar från folk- och regionbiblioteken i Sverige och drar slutsatsen att folkbiblioteken har mycket liten verksamhet riktad mot de nationella minoritetsgrupperna. Det gäller både bestånd, olika verksamheter och samarbeten. De kommuner som hade någon verksamhet för målgrupperna var de som hade dem lokalt i befolkningen.

2014 genomförde Regionbibliotek Stockholm förstudie om nationella minoriteter och bibliotek med syftet att beskriva nuläget för biblioteken i Stockholms län och även ge reflektioner kring hur man skulle kunna arbeta. Förstudien visar att bibliotekens verksamheter för och om de nationella minoriteterna ser olika ut, med stora skillnader mellan enskilda bibliotek och vad gäller tillgång till medier på de olika minoritetsspråken. Hälften av biblioteken uppger att de har programverksamhet och aktiviteter på minoritetsspråk och om de nationella minoriteterna. Kommuner som ingår i förvaltningsområden för finska har mer kontinuerlig programverksamhet kring de nationella minoriteterna.

Även om de här undersökningarna inte är heltäckande visar de på tydliga utvecklingsbehov för att folkbiblioteken på allvar ska bidra till litteratur- och läsfrämjande för de nationella minoriteterna.

Länsbiblioteken i det läsfrämjande landskapet

Den 15 mars skickades departementspromemorian *Kultursamverkan för ett Sverige som håller ihop – framtida inriktning och utvecklingsmöjligheter* (Ds 2017:8) ut på remiss. I ett kort avsnitt tas den regionala biblioteksfrågan upp.

Läs- och litteraturfrämjande verksamhet ingår sedan 2015 tillsammans med den regionala biblioteksverksamheten som ett ändamål inom kultursamverkansmodellen. Kulturutskottet pekar i sin uppföljning på att biblioteksverksamhet måste förhålla sig till bibliotekslagen (2013:801) som delvis pekar i motsatt riktning mot kultursamverkansmodellens decentraliseringstankar och möjlighet till regional variation. Bibliotekslagen betonar i stället vikten av nationell samverkan och samordning av det allmänna biblioteksväsendet. Svensk biblioteksförning har också uppmärksammat frågan i sin rapport *Den osynliga handen – regionbiblioteken i modellen från 2016*.

Kulturdepartementets bedömning är att kombinationen av en decentraliserad medelsfördelning, som kultursamverkansmodellen är ett exempel på, och lagreglering på vissa avgränsade men centrala områden ändå skapar en rimlig avvägning mellan olika intressen. Därefter hänvisar kulturdepartementet till det pågående uppdraget att ta fram en nationell biblioteksstrategi och skriver att man avvaktar Kungliga bibliotekets redovisning för att ”kunna bedöma konsekvenserna för den regionala biblioteksverksamhetens roll inom kultursamverkansmodellen.”

Kulturrådet fördelar utvecklingsbidrag till ”strategiska insatser av nationellt intresse” inom ramen för kultursamverkansmodellen. Inom området bibliotek, läs- och

litteraturfrämjande verksamhet har medel fördelats dels till insatser som stärker litteraturens roll i regionen och dels till biblioteksrelaterade projekt. Flera beviljade biblioteksprojekt har gått ut på att kartlägga vilket läsfrämjande arbete som bedrivs regionalt, och hur resurserna kan fördelas och utvecklas, framför allt i samarbeten över regiongränserna. Ett exempel är Uppsala län, som har genomfört en utökad satsning på litteratur under 2014-2014 med stöd av regionala utvecklingsmedel från Kulturrådet. En kritisk granskning och utvärdering är genomförd av forskaren Pamela Schultz Nybacka och publicerad i rapporten *Samhälle och litteratur på regional nivå*, Länsbibliotek Uppsala 2017.

Till skillnad från till exempel inom scenkonstområdet, har kultursamverkansmodellen hittills inte lett till ökade regionala resurser för den regionala biblioteksverksamheten. Vad beror det på? Vilka lärdomar finns att göra genom att jämföra utvecklingen i olika län? Läsfrämjande är en angelägen politisk fråga, det bör vara möjligt att öka engagemanget. Hur kan en nationell biblioteksstrategi bidra till att lyfta denna fråga till den beslutsfattande nivån?

Några slutsatser

Läsfrämjande är en så naturlig del av bibliotekens verksamhet att det finns en risk att vi tar den för självklar. De ökade läsklyftorna i samhället visar tvärtom att vi inte bör ta läsningen för given. Biblioteken kan ha en avgörande roll för att barn och vuxna ska få likvärdiga förutsättningar att bli läsare. Den nationella biblioteksstrategin bör därför komma med tydliga förslag om hur bibliotekens läsfrämjande verksamhet kan utvecklas och bli mer strategisk. Från Kulturrådets sida menar vi att det behövs:

- Kompetensutveckling inom litteraturförmedling och läsfrämjande. Undersök vilka kompetenser folk-och skolbiblioteken efterfrågar och hur det överensstämmer med lärosätenas bild
- Former för samverkan mellan myndigheter där vi analyserar våra gemensamma uppdrag och går från ord till aktivitet. En bra början på ett sådant arbetssätt finns inom skolbibliotekssamarbetet – men det finns fler frågor att lösa
- Ökad samverkan mellan professioner: skola och utbildning, bibliotek, hälsovård och social sektor för att nämna några
- Ökad dialog med allmänheten – läsarna, icke-läsarna, de som längtar till biblioteket – och de som undviker det
- Strukturer som kan stödja utveckling på lång sikt. Treåriga utvecklingsstöd och andra mer kortvariga insatser möter inte behovet av att utveckla, pröva och implementera nya metoder för läsfrämjande. Hur kan akademi, stat, regioner och kommuner samverka på nya sätt för långsiktig utveckling och hållbar förvaltning av läsfrämjande verksamhet som ger resultat?